

G. BRUTIANAS

APIE FILOSOFINIO PAŽINIMO PRIGIMTĮ *

Filosofinio pažinimo prigimties klausimas jaudina tiek tuos, kurie pranašauja filosofijai amžiną jaunystę, tiek tuos, kurie filosofuoja ant įsivaizduojamų filosofijos rūmų griuvėsių.

Aiškinant filosofinio pažinimo specifiką, pirmiausia reikia apibrėžti filosofijos mokslo objektą ir nustatyti skirtumus tarp filosofijos ir kitų mokslų (matematikos, chemijos, fizikos, politinės ekonomijos ir kt.). Tarkime, kad mokslą simbolizuoja pastatas, turintis daug kambarių, kurių kiekvienas „skirtas“ atskiram mokslui, sakykime, fizikai, chemijai, istorijai ir kt. Norėdami nustatyti konkretaus mokslo vietą pastate, aptarkime horizontaliąją mūsų sumanytos konstrukcijos projekciją. Ar visus mokslus sutalpins horizontalioje projekcijoje pavaizduoti kambariai? Kur įsikurs, pavyzdžiui, matematika? Atsakymas iš dalies priklauso nuo to, kokios prigimties yra aptariama konstrukcija. Jeigu ją sudaro izoliuoti kambariai, tai veltui šiame pastate ieškosime matematikos. Jeigu tai viešbutis, turintis daug kambarių, sujungtų bendru koridoriumi, tai matematikai surasime vietos būtent koridoriuje. Taip yra dėl to, kad matematinį sąvokų aparatą vartoja daugelis šiuolaikinių mokslų ir, šiems mokslams vystantis, matematika vis labiau skverbiasi į visas mokslinio pažinimo sritis.

Vis dėlto horizontalioje mūsų įsivaizduojamos konstrukcijos projekcijoje filosofijos neįkurdinsime. Dar daugiau, nė vienoje horizontalioje tokio tipo modelių projekcijoje filosofijai vietos surasti neįmanoma.

Jeigu mūsų aptariama konstrukcija simbolizuoja mokslą ir jeigu nė vienoje įmanomų horizontalių projekcijų nerandame vietos filosofijai, ar tai nereiškia, kad filosofija — ne mokslas?

Tai, kad filosofijai nepripažįstamas mokslo statusas, nėra nauja filosofijos istorijoje. Ir mūsų laikais nemaža mąstytojų, neigiančių filosofijos teises būti mokslu. Oksfordo universitete sudarytoje mokslo disciplinų klasifikacijoje filosofija yra tarp mokslų (matematikos, fizikos, chemijos ir kt.) ir literatūros bei meno.

* Straipsnis pateiktas specialiai „Problemoms“. Iš rusų kalbos išvertė V. Pivorius.

Norint aiškiau suvokti filosofijos statusą, atskleisti jos prigimtį ir specifika, būtina atsižvelgti į tai, kad filosofinių sistemų gausumas buvo viena būdingiausių ypatybių filosofijos istorijoje. Vis dėlto F. Engelsas padarė išvadą, kad „iš visos ankstesnės filosofijos savarankišką reikšmę turi tik mokslas apie mąstymą ir jo dėsnius — formalioji logika ir dialektika“¹. Tiesa, ir susiformavus bei paplitus marksistinei dialektikai, filosofijoje išliko pliuralistinis būties ir jos apraiškų įprasminimas, todėl ši principinės reikšmės F. Engelso teiginį, mūsų nuomone, reikia aiškinti šitaip. Dialektinis materializmas ne tik apima tai, kas buvo vertinga ankstesnėje minties raidoje, bet ir privalo atlikti filosofijos funkcijas mokslinio pažinimo sistemoje. Pasak F. Engelso, „dialektika yra ne kas kita, kaip mokslas apie visuotinius gamtos, žmonių visuomenės ir mąstymo judėjimo bei vystymosi dėsnius“². „Anti-Diuringo“ pastabose jis pabrėžia, jog šiame veikale „dialektika yra traktuojama kaip mokslas apie bendriausius *bet* *kurio* judėjimo dėsnius. Tai reiškia, kad jos dėsniai turi galioti tiek judėjimui gamtoje ir žmonijos istorijoje, tiek ir mąstymo judėjimui“³.

Taigi dialektika, tiksliau, dialektinis ir istorinis materializmas, jo kūrėjų požiūriu, a) yra mokslas, b) turi savo tyrimo objektą ir atskleidžia tam tikrus dėsningumus. Suprasti filosofijos vietą mokslinio pažinimo sistemoje padeda vertikalus mokslų pjūvis, kuriame galima skirti tokius konstrukcinius elementus, kurie: a) priklausomybės požiūriu nėra *kurio* nors aukšto ar kambario struktūros dalis, bet turi tiesioginį ryšį su ja; b) funkcijų požiūriu yra visų aptariamų konstrukcijos elementų ir dalių jungiamoji grandis; c) reikšmės požiūriu laiduoja šios konstrukcijos egzistavimą, jos vientisumą ir stabilumą.

Jeigu filosofijos ir kitų mokslinio pažinimo formų santykį grafiškai pavaizduotume horizontalioje kokios nors konstrukcijos projekcijoje, tai gautume tinklo formos vaizdą. Kiekviena to tinklo akis simbolizuotų kokį nors mokslą. Filosofijai šiuo atveju tektų tinklo mazgų vaidmuo.

Lygindami mokslą su tinklu, mes atsiribojame nuo galimybės parodyti skirtumus tarp matematikos ir kitų mokslų (fizikos, chemijos, kalbotyros ir kt.), nes mūsų tikslas kitas — parodyti, kuo skiriasi filosofija nuo visų kitų mokslų, t. y. atskleisti filosofinio pažinimo specifika.

Abiem atvejais elementai, iš kurių sudaryta filosofija, turi tiesioginį ryšį su kitais mokslo rūmo elementais, bet jiems nepriklauso. Tai reiškia, kad filosofijos ir kitų mokslų tiriamos sritys tarpusavyje siejasi, bet nesutampa. Todėl, nors ir labai būtų susiję filosofinis ir nefilosofinis aspektai moksle, filosofija laiduoja tiek savo, tiek kitų mokslų savarankiško egzistavimo galimybę.

Nė vienas mokslas neturi tiek daug ryšių su kitais mokslais, kaip filosofija. Bendrame mokslinio pažinimo tinkle nėra nė vienos akies, kuri nesiliestų su jo mazgais ar egzistuočiau be jų. Kiekvienam mokslui iškyla

¹ Engelsas F. Anti-Diuringas.— V., 1958, p. 23.

² Ten pat, p. 121.

³ Ten pat, p. 321.

filosofinio pobūdžio problemų. Jau seniai nagrinėjamos ne tik gamtyros filosofinės problemos, bet ir matematikos, kalbotyros ir kitų mokslų filosofiniai klausimai. Visos mokslinio pažinimo sritys įeina į filosofijos mokslą, kuris savo pobūdžiu yra integruojantis, apibendrinantis.

Neteisinga manyti, kad filosofinio pažinimo specifiką sudaro jo nemokslinis pobūdis. Jei filosofija ne mokslas, tai arba nėra jokių visuotinių būties ir mąstymo raidos dėsnių, arba tokie dėsniai yra, bet juos nagrinėja ne filosofija, o kuris nors kitas mokslas. Tačiau dar niekas neįrodė, kad visuotiniai būties bei mąstymo dėsniai yra fiktyvūs, ir niekas nenurodė kito mokslo, kuris tuos dėsnius tyrinėtų.

Kai kada požiūris į filosofiją kaip į nemokslinį pažinimą argumentuojamas tuo, jog egzistuoja pagrindinis filosofijos klausimas, į kurį galimi du diametraliai priešingi atsakymai, o tai savo ruožtu sąlygoja dviejų priešingų filosofijos krypčių — materializmo ir idealizmo — buvimą. Tačiau alternatyvinių teorijų susiformavimas ir sambūvis anaipol nesudaro filosofijos specifikos. Tais laikais, kai ant inkvizicijos laužo buvo sudegintas Džordanas Brunas, dauguma jo amžininkų tikėjo geocentrinės sistemos teisingumu ir atmetė heliocentrinę koncepciją. Tik vėliau mokslas iš pagrindų paneigė pirmąją koncepciją, nepaneigiamai įrodęs antrosios teisingumą. Tokių pavyzdžių mokslo istorijoje galima rasti ir daugiau. Yra ir kitokių pavyzdžių. Antai logikoje aptinkama tokių sistemų, kurios yra vienodai galimos, nors remiasi priešingais principais (pavyzdžiui, priimančiais arba atmetančiais negalimo trečiojo dėsnį). Terminai „euklidinė geometrija“, „neeuklidinė geometrija“ patys savaime daug ką sako nagrinėjamo klausimo atžvilgiu.

Šiuo atveju filosofinio pažinimo specifiką sąlygoja ne alternatyvinis pradinių principų ir teiginių pobūdis, bet tai, kad šie principai ir teiginiai yra universalios kategorijos.

Kiekvienas mokslas operuoja savomis kategorijomis, bet nė vieno mokslo kategorijos savo universalumu neprilygsta filosofijos sąvokoms. Antai pagrindinio filosofijos klausimo sprendimas susijęs su sąvokomis „materija“, „sąmonė“. Šios sąvokos gali turėti gimininio, bet ne rūšinio bendrumo kitų sąvokų atžvilgiu.

Toji specifinė filosofijos ypatybė atskleidžia ir daug kitų jos bruožų, kuriuos aptarsime, nagrinėdami kitas problemas.

Rafaelio drobė „Parnasas ir Atėnų mokykla“ simbolizuoja vieną filosofinio pažinimo ypatybių. Paveikslo centre genialus dailininkas vaizduoja Platoną ir Aristotelį. Jie, apsupti savo mokinių ir pasekėjų, ginčijasi, argumentuoja. Platonas žvelgia aukštyn į dangų, Aristotelis — žemyn. Kaip aiškina prancūzų filosofas Žanas Valis, pradinių teiginių priešingumas sąlygoja Platono ir Aristotelio argumentacijos pobūdį⁴.

Skirtingai nuo kitų mokslų, kurie įveda visuotinį metodą iš šalies, filosofija sukuria savo metodą bet kuriame abstrahavimo ir apibendri-

⁴ Žr. Wahl J. Histoire de l'argumentation philosophique.— In: Symposium sobre la argumentacion filosofica. Universidad nacional autonoma de Mexico. 1963.

nimo lygyje. Tai nereikia, kad kiti mokslai nesukuria savų metodų. Mokslo metodo pobūdis priklauso nuo paties tyrinėjamo objekto specifikos. „Argi paties objekto pobūdis,— rašo K. Marksas,— neprivalo turėti jokios, net menkiausios įtakos tyrinėjimui? Ne tik tyrinėjimo rezultatas, bet ir kelias, vedantis į jį, privalo būti teisingas. Tiesos išaiškinimas pats turi būti teisingas, teisingas tyrinėjimas — tai atskleista tiesa, kurios atskiros grandys galutinėje išvadoje sujungiamos. Ir argi tyrinėjimo būdas neprivalo keistis, keičiantis objektui? Argi tada, kai objektas juokiasi, tyrinėjimas turi būti rimtas, o kai objektas prislėgtas, tyrinėjimas turi būti kuklus?“⁵ Teisus G. Hėgelis, tvirtindamas, kad metodas — tai ne išorinė forma, o turinio siela ir supratimas⁶.

Filosofija neretai taiko konkrečių mokslų metodus, perimdama iš jų visa, kas gali papildyti pagrindinį visuotinio metodo turinį. Savo ruožtu tai, kad kurio nors konkretaus mokslo metodas taikomas kituose moksluose, dar nereikia jo tapimo visuotiniu metodu filosofinio apibendrinimo lygyje.

G. Hėgelis, vertindamas praeities filosofiją, atkreipė dėmesį į platų matematinio metodo taikymą joje: „Spinoza, Volfas ir kiti susigundė šio metodo pritaikymu ir filosofijoje, paversdami išorinę sąvokai svetimos kiekybės eigą sąvokos eiga, o tai savaime yra prieštaringa. Iki šiol filosofija dar nesukūrė savo metodo. Ji pavydėjo matematikai jos sistemiškumo ir, kaip jau minėjome, mėgino pasisavinti jos metodą arba tenkinosi metodu tokių mokslų, kurie tėra tam tikros medžiagos ir empirinių teiginių bei minčių mišinys, arba pagaliau išvengdavo sunkumų, grubiai atmesdama bet koki metodą. Tuo tarpu atskleidimas to, kas tik vienas tegali būti teisingas filosofijos mokslo metodas, priklauso logikos objektui, nes metodas yra vidinio jos turinio judėjimo formos išsąmoninimas“⁷.

Materialistinę dialektiką jos kūrėjai traktavo kaip visuotinį gamtos ir kitų mokslų metodą. Kartu vienu svarbiausių savo filosofijos principų jie laikė dialektikos, logikos ir pažinimo teorijos vienybę⁸.

Bet kurios filosofinės sistemos pradiniai teiginiai sąlygoja jos, kaip visumos, pagrindimo būdus, argumentavimo formas, vidinę logiką ir kt. Todėl svarbiausia filosofijos, kaip sistemos, ypatybė — ontologinio, metodologinio, loginio ir gnoseologinio aspektų vienybė. Šie teiginiai reikalauja platesnių komentarų.

1. Ontologinis aspektas susijęs su pirmąja pagrindinio filosofijos klausimo puse (pagal F. Engelso formulavimą). Tai, mūsų nuomone, priklauso dialektinio ir istorinio materializmo ontologijos kompetencijai. Toks ontologijos supratimas neturi nieko bendra su volfiškąja jos interpretacija, pagal kurią ontologija sudaro tą spekuliatyviosios filosofijos dalį (metafiziką), kuri tyrinėja transcendentinę būtį.

⁵ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Изд. 2-ое.— М., 1955, т. 1, с. 7—8.

⁶ Гегель. Соч.— М.—Л., 1929, т. 1, с. 344.

⁷ Гегель. Соч.— М., 1937, т. 5, с. 32—33.

⁸ Žr. Leninas V. Raštai, t. 38, p. 303.

2. Metodologinis aptariamoms problemoms aspektas apima filosofinės sistemos pagrindimo ir argumentavimo būdus, jos sąvokų aparatą ir loginį instrumentarijų.

3. Ontologinio, metodologinio ir gnoseologinio aspektų vienybė išryškėja dialektinio ir istorinio materializmo sistemoje. Tačiau glaudus jų ryšys viena ar kita forma turi pasireikšti bet kokioje filosofinėje sistemoje kaip jos specifika, būdingas bruožas. Dirbtinai pažeidus šį ryšį kurioje nors filosofijoje, toks pažinimas netenka sistemiškumo. Šia prasme ir reikia suprasti vaizdingą V. Lenino pasakymą, kad „protingas idealizmas yra artimesnis protingam materializmui, negu kvailas materializmas“⁹.

Polemizuodamas su machistais, V. Leninas prieina išvadą, kad pagrindinio filosofijos klausimo aspektu „materijos“ ir „sąmonės“ sąvokoms tradiciniai apibrėžimo būdai netinka. Kodėl? Sąvokos „materija“, „sąmonė“, V. Lenino nuomone, yra „kraštutiniai plačios, visų plačiausios sąvokos, toliau kurių iš esmės (jeigu neturėsime galvoje visuomet galimų *nomenklatūros* pakeitimų) iki šiol gnoseologija nenuėjo“¹⁰.

Mėgindami apibrėžti šias sąvokas per artimiausią giminę ir rūšinį skirtingumą, turėsime surasti sąvokai „materija“ (ir atitinkamai — „sąmonė“) platesnę giminingą sąvoką, o tai yra neįmanoma. Todėl, atsižvelgdamas į filosofijos specifiką, taip pat į tai, kad jos pradiniai teiginiai operuoja labai plačios apimties sąvokomis, V. Leninas pritaikė naują apibrėžimo būdą — apibrėžimą per priešybes.

Šiuo atveju „materija“ apibrėžiama per „sąmonę“, ir priešingai: materija, gamta, būtis, fizinis pasaulis laikomi pirminiais, o dvasia, sąmonė, pojūtis, psichika — jų atžvilgiu antriniais.

Filosofijos specifika sąlygojo loginio metodologinio veiksmo specifiką, dėl kurios ir atsirado naujas apibrėžimo būdas.

Žinoma, bet kuriam besivystančiam mokslui reikia naujų apibrėžimo būdų, o logikos mokslas turi į tai atsižvelgti, jeigu jis nenori atsilikti nuo kitų mokslų, prarasti savo vaidmenį. Priešingu atveju konkretūs mokslai „atsilygina“ logikai tuo, kad savo gelmėse sukuria atitinkamus apibrėžimo būdus. Vadinamieji operaciniai apibrėžimai atsirado eksperimentinės fizikos atstovo P. Bridžmeno darbuose¹¹ ir vėliau įsitvirtino logikoje. Vienaip ar kitaip atsiliepdama į mokslo reikalavimus, loginė apibrėžimo teorija pastaraisiais metais praturtėjo naujais apibrėžimo būdais (indukciniu, leksiniu, sintaksiniu, kontekstiniu ir kt.).

Reikia pažymėti, kad, nepriklausomai nuo to, kaip atsiranda naujas apibrėžimo būdas, loginį statusą jis įgyja logikoje ir tik vėliau pritaikomas konkrečiuose moksluose. Jeigu apibrėžimas, kaip loginis veiksmas, atsiranda konkrečiame moksle, logiko funkcijas, kaip ir operacinių apibrėžimų atveju, atlieka to mokslo atstovas. Tuo tarpu filosofija pati susikuria būtiną loginį instrumentarijų. Kai aiškinami pradiniai filosofi-

⁹ Ten pat, p. 261.

¹⁰ *Leninas V. Raštai*, t. 14, p. 132.

¹¹ *Žr. Bridgman P. W. The Logic of Modern Physics.*—New York, 1946.

jos teiginiai, tai atitinkami apibrėžimo būdai ne tik priklauso nuo šių teiginių prigimties, bet ir apibendrinami metodologiškai.

Tai, kad filosofijos kategorijos yra kur kas platesnės už bet kurio kito mokslo kategorijas, tai, kad jos iš esmės yra universalios pobūdžio, atskleidžia dar vieną filosofinio pažinimo ypatybę. Jeigu kitų mokslų atžvilgiu galimi atitinkami metamokslai ir kai kurie jau yra sukurti (metamatematika, metalogika, metalingvistika ir kt.), tai bet kuri „metafilosofija“ yra filosofija ir egzistuoti be filosofijos negali.

Tiesa, pastaraisiais metais, metamokslo idėjos įkvėpti, kai kurie filosofai vis dėlto mėgina sukurti metafilosofiją, tam paskirdami specialius tyrinėjimus¹².

Bet metafilosofijos šalininkų mėginimai atskirti nuo filosofijos bendresnes problemas ir priskirti jas „metafilosofijos“ kompetencijai teoriškai nepagrįsti. Vadinamoji metafilosofija ir yra filosofija, nes ji neturi kito mokslo statuso. Jeigu tam tikras metamokslas yra atitinkamo mokslo „sąmonė“, „refleksija“, tai filosofija, kuriai refleksija yra būdingesnė negu kitiems mokslams, nereikalauja jokios „viršfilosofijos“, kurią turėtų atspindėti¹³.

Galimybė operuoti labai plačiomis sąvokomis rodo filosofijos abstraktumą, o tai trukdo kai kuriems pozityvistams ir pozityvistiškai nusiteikusiems gamtotyrininkams atrasti filosofijos kategorijų atitikmenis realiaame gyvenime, moksle.

Tie patys objektai ir jų mintinis atspindėjimas tiek filosofijoje, tiek konkrečiuose moksluose nagrinėjami skirtinguose abstrahavimo ir apibendrinimo lygiuose. Pavyzdžiui, dialektinio materializmo veikaluose pabrėžiama, kad filosofinio materijos aiškinimo negalima pakeisti konkrečių mokslų žiniomis apie ją. Panašaus požiūrio laikosi australų filosofas Džonas Pasmoras.

Negalima sutikti, kad materialistinis arba idealistinis pagrindinio filosofijos klausimo sprendimai postuluojami be įrodymo ir turi vienodą galimybę būti filosofinės sistemos pradiniais principais. Juo labiau negalima sutikti, kad tai ir sudaro filosofinio pažinimo specifiką.

Norint pagrįsti pagrindinį filosofijos klausimą, reikia aptarti tiesos kriterijaus filosofijoje specifiką.

Kasdienė žmonių patirtis ir yra vienas argumentų, pagrindžiančių materijos pirmumą sąmonės atžvilgiu, objektyvų, nepriklausomą nuo

¹² Žr. *Lazerowitz M. Studies in Metaphilosophy.*—London, New York, 1964. Oksforde leidžiamas specialus žurnalas „Metafilosofija“ [„Metaphilosophy“ (edited by I. W. Bynum and W. L. Resse).—Oxford].

¹³ T. Oizermanas studijoje „Istorinio-filosofinio mokslo problemos“ tvirtina, kad „istorinis-filosofinis pažinimas yra specifinis filosofinio tyrinėjimo būdas, filosofijos filosofija, arba, tebūnie, metafilosofija (žr. *Ойзерман Т. И. Проблемы историко-философской науки.*—М., 1969, с. 5). Tačiau iš viso knygos konteksto matyti, kad jos autoriui gana toli iki metafilosofijos koncepcijos, o terminas šiuo atveju vartojamas daugiau perkeltine prasme. T. Oizermanas ne kartą pabrėžia, kad filosofija pati sau tampa problema (p. 17, 50 ir kt.), ir tai jis teisėtai laiko viena specifinių filosofijos ypatybių. Jis su pasitenkinimu cituoja F. Šelingo žodžius, kad „filosofijos idėja yra rezultatas filosofijos, kuri, kaip nesibaigiantis mokslas, yra ir mokslas apie save“ (p. 56).

sąmonės materialaus pasaulio egzistavimą. Tai ir turi galvoje V. Leninas, teigdamas, jog „naivusis realizmas“ kiekvieno sveiko žmogaus, nebuvusio bepročių namuose arba neapmokyto filosofų idealistų, yra tas, kad daiktai, aplinka, pasaulis egzistuoja *nepriklausomai* nuo mūsų pojūčių, nuo mūsų sąmonės, nuo mūsų Aš ir aplamai nuo žmogaus“¹⁴, jog „naivusis“ žmonijos įsitikinimas yra materializmo *sąmoningai* dedamas į jo pažinimo teorijos pagrindą“¹⁵. Sveika nuovoka, pagrįsta kasdiene patirtimi, paneigia bet kokį idealizmą.

Kasdienė žmonių patirtis, praktika pagrindžia svarbiausius materialinės dialektikos, dialektinio materializmo teiginius, taip pat tai, kas jais grindžiama arba iš jų išvedama. Bet tai nereiškia, kad kasdienė žmonių patirtis yra vienintelis tiesos kriterijus filosofijoje. Filosofinio pažinimo rezultatai neturi prieštarauti naujiems mokslo faktams ir atradimams. F. Engelsas nurodo, kad ląstelės atradimas, energijos kitimo dėsnis ir Darvino sukurta vystymosi teorija patvirtino pagrindinių materialinės dialektikos teiginių teisingumą¹⁶. V. Leninas rašo, kad dialektikos turinio teisingumas patvirtinamas mokslo istorijoje, ir nurodo tas mokslo sritis, kurios turėtų sudaryti pažinimo teoriją ir dialektiką¹⁷.

Filosofijos teiginys gali būti logiškai išvedamas iš pradinių filosofinės sistemos principų. Tokių pavyzdžių nemaža. Tačiau tokių teiginių teisingumą patvirtina tik praktika. O tai, kad kai kurie filosofijos teiginiai logiškai išvedami iš pradinių filosofinės sistemos principų, neturi sukelti pernelyg didelio optimizmo tiems mąstytojams, kurie mėgina visą filosofijos teiginių įvairovę paaiškinti aksiomatine-dedukcine teorija. Šiuo požiūriu nepateisinamas termino „formalioji filosofija“ vartojimas¹⁸ arba mėginimas redukuoti dialektiką į formaliąją logiką¹⁹.

Specifinė filosofinio pažinimo ypatybė yra sintetinis filosofijos pobūdis: ji negali būti apribota nei grynai formaliais, nei turiningais, nei formalizuotais mokslo elementais, nes filosofija ima iš jų tai, kas būtina, ir jungia į vientisą struktūrą. Todėl tiesos kriterijus filosofijoje yra praktika pačiomis įvairiausiomis jos pasireiškimo formomis. „Gyvenimo, praktikos požiūris turi būti pirmas ir pagrindinis pažinimo teorijos požiūris“²⁰. Filosofijos teiginių teisingumo kriterijaus specifiką sudaro tai, kad jie patikrinami įvairiausiomis praktikos formomis, esant įvairių jos peripetijų galimybei, o vieno ar kito mokslo išvados tikrinamos griežtai apibrėžtu būdu, pavyzdžiui, konkrečiu bandymu,

¹⁴ Leninas V. Raštai, t. 14, p. 56.

¹⁵ Ten pat, p. 57.

¹⁶ Žr. *Marškas K., Engelsas F.* Rinktiniai raštai dviem tomams.— V., 1950, t. 2, p. 333, 349—351.

¹⁷ Žr. *Leninas V.* Raštai, t. 38, p. 341.

¹⁸ Žr. *Montague R.* Formal Philosophy. Selected papers (ed. and intro. by R. H. Thomason).— Yale U. P., 1974.

¹⁹ Žr. *Butler G.* On the Reducibility of Dialectical to Standard Logic.— *Personalist*, 1975, vol. LVI, N 4.

²⁰ *Leninas V.* Raštai, t. 14, p. 128.

eksperimentu ir pan. Filosofija, kaip minties sintezė, reikalauja, kad, nustatydami jos teisingumą, taikytume integralias praktikos formas.

Kadangi dialektinis materializmas, kaip mokslinė filosofija, yra socialinis visuomeninės gamybinės ir apskritai materialinės ir dvasinės žmonių veiklos įprasminimas, teorinis-pažintinis mokslo bei technikos atradimų apibendrinimas, tai netikslinga ieškoti tokio modelio, kuris pavaduotų filosofiją tam tikroje atsakingoje gyvenimo srityje, konkrečiame tikrovės fragmente.

Taip pat būtina pažymėti, kad praktika (ypač kaip gamybinė veikla, eksperimentinis patikrinimas) jau seniai laikoma tiesos kriterijumi gamtotyroje, nors tik dialektinio materializmo filosofija jai suteikė kategorijos statusą. Būtent filosofija, o ne gamtotyra, konkretūs mokslai pateikia universalų praktikos supratimą. Šia prasme praktika, kaip tiesos kriterijus, nesvarbu, kur mes jį taikysime, savo esmę, galų gale atskleidžia filosofijoje.

Požiūris, pagal kurį filosofija su tikrove, faktais susiduria tik tarpiškai, per konkrečius mokslus, negali būti priimtinas, nes juo atmetsima tiesos kriterijaus pritaikymo galimybė. Iš tikrųjų filosofija gali tiesiogiai atsižvelgti tiek į socialinės tikrovės, tiek į vieno ar kito mokslo reikalavimus. Dideli mokslo atradimai filosofijai visuomet būdavo tiesioginės analizės, apmąstymo, apibendrinimo objektas.

Filosofijos ir konkrečių mokslų santykis reikšmingas ne vien nuostatant tiesos kriterijaus filosofijoje specifiką. Įvairūs šio santykio niuansai tam tikru būdu atskleidžia kai kurias specifines filosofijos ypatybes.

Dėl to, kad nuo filosofijos atsiskyrė mokslai su konkrečiais tyrimo objektais, kai kurie filosofai labai pesimistiškai pradėjo žiūrėti į šio mokslo likimą. V. Vindelbandas rašo: „Filosofija panaši į karalių Lyrą, kuris, išdalijęs visą savo turtą vaikams, buvo išmestas į gatvę valkatauti“²¹.

Jei filosofijos ir kitų mokslų santykį galima palyginti su tėvų ir vaikų santykiais, tai nebūtina, *pirma*, remtis nenormaliais santykiais, *antra*, apsiriboti vienos kartos santykiais. Filosofijos ir kitų mokslų santykis greičiau panašus į tėvų ir vaikų santykius apskritai. Tėvai atiduoda visa, kas būtina vaikų tobulėjimui ir teisingai orientacijai, šie savo ruožtu tampa jiems ramščiu senatvėje. Kai vaikai įgyja gyvenimo patirties, tampa visiškai savarankiški, jie perduoda savo patirtį naujai kartai ir tokiu būdu išlieka joje. Taip ir filosofija niekada neišnyksta, atsiskyrus nuo jos naujiems savarankiškiems mokslams, nes šis procesas negali pašalinti filosofijos iš mokslo karalystės. Pašalinus filosofiją iš mokslų tinklo, liks nesutvirtinti jo mazgai. O tas tinklas negalės atlikti jam keliamų uždavinių.

Požiūris, kad konkretūs mokslai nagrinėja specialią tikrovės sritį, o filosofijai lieka tikrovė kaip visuma, irgi negali būti priimtinas. Cia

²¹ Виндельбанг В. Прелюдии.— Спб., 1904, с. 12.

filosofijos ir konkrečių mokslų santykis pakeičiamas santykiu tarp visumos ir dalių. Iš tiesų filosofija nagrinėja ne tikrovę kaip visumą, bet visuotinius jos vystymosi dėsnius. Tai ir sudaro universalų filosofinio aiškinimo pobūdį. Filosofijos ir konkrečių mokslų tarpusavio santyki galima lyginti su santykiu tarp visuotinės, ypatingybės ir atskirybės. Filosofija šiuo atveju atlieka visuotinės vaidmenį, o kiti mokslai — įvairias funkcijas: daugelis — atskirybės, o sakysim, matematika — ypatingybės.

Filosofijos ir kitų mokslų santykiai negali būti projektuojami, todėl negali būti atvaizduoti vienoje plokštumoje. Kadangi filosofinio pažinimo ypatumai yra įvairiapusiai, tai ir filosofijos santykis su kitais mokslais turi būti aptariamas įvairiose plokštumose ir apibendrintas metodologiniame lygyje pagal Nilso Boro papildomumo principą.

Sintetinis filosofijos pobūdis sąlygoja ir kitą specifinę jos ypatybę. Filosofija, be formalių, turiningų ir formalizuotų elementų, remiasi teoriniais ir eksperimentiniais tyrimais.

Filosofija — ne tik mokslas, ji atlieka ir pasaulėžiūrinę funkciją. Bet tai nėra rūšinis filosofijos požymis, išskiriantis ją iš kitų mokslų. Pasaulėžiūrinę funkciją atlieka ir estetikos mokslas, ir netgi religija, kaip nemokslinis „pažinimas“. Filosofijos specifika šiuo tyrinėjimo aspektu gali būti išreikšta jos, kaip pasaulėžiūros, ypatingumu. Filosofinė pasaulėžiūra yra bet kokios pasaulėžiūros teorinis pagrindas. Filosofijos pasaulėžiūrinis pobūdis savo ruožtu sąlygoja kai kurias filosofinio pažinimo ypatybes. Tai — vertinamoji ir kritinė filosofijos funkcijos.

Teiginys, kad filosofija yra intelektualinė terapija, tam tikra prasme teisingas. Tačiau būtų teisingiau sakyti, kad filosofija atlieka arba turi atlikti intelektualinės terapijos vaidmenį. Kaip teigia I. Kantas, „didžiausia ir, ko gero, vienintelė bet kurios gryojo proto filosofijos nauda yra negatyvi. Ši filosofija yra ne ribų išplėtimo, bet jų nustatymo organas; užuot atskleidusi tiesą, ji tenkinasi kuklesniu vaidmeniu: apsaugo nuo galimų paklydimų“²².

²² Кант И. Соч. в шести томах — М., 1964, т. 3, с. 655.